

รูปแบบชุมชนและเรือนพื้นดินกับการเปลี่ยนแปลง กรณีศึกษาบ้านปากซี้ เมืองหลวงพระบาง Spatial Formation and Transformation of Tai-Lao Villages and Dwellings in Paksy Village, Luang Prabang, Laos¹

จันทนีย์ จิรัญธนัฐ / Chantane Chiranthanut

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งประเด็นไปที่การศึกษารูปแบบชุมชนและเรือนพื้นดินของกลุ่มไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ซึ่งในบทความนี้จะกล่าวถึงเฉพาะตอนบนของลุ่มน้ำโขงตอนกลาง คือ ชุมชนพื้นถิ่นในหลวงพระบาง อันเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนเนินสูงที่ถูกขนาบด้วยแม่น้ำโขงกับภูเขา ซึ่งมีบริบทแตกต่างไปจากรูปแบบชุมชนของไท-ลาวที่เคยได้มีการนำเสนอเป็นงานศึกษาวิจัยต่างๆ ที่มักจะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ราบเป็นส่วนใหญ่ โดยแนวทางการศึกษาและการวิเคราะห์รูปแบบแบบแผนรวมถึงการเปลี่ยนแปลงของที่ว่าง ดำเนินการผ่านการเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง โดยเลือกหมู่บ้านปากซี้เป็นกรณีศึกษา โดยศึกษาในประเด็นต่างๆ เช่น รูปแบบทางสถาปัตยกรรม แนวคิดการจัดวาง ความเชื่อ บริบทที่ตั้ง ทิศทางและการจัดการที่ว่าง

จากการศึกษาพบความชัดเจนว่าชุมชนไท-ลาว มีรูปแบบการก่อตัวของชุมชนด้วยระบบความเป็นที่สูง-ที่ต่ำเป็นหลัก โดยผสมผสานไปกับคติความเชื่อและคำสอนของศาสนาพุทธ โดยในชุมชนจะมีองค์ประกอบทางศาสนา เช่น วัด และองค์ประกอบทางประเพณีความเชื่อ เช่น เสาหลักบ้าน หอเทวดา ซึ่งพบว่าความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลต่อรูปแบบการจัดการที่ว่างชุมชน ความหมายของที่ว่างและรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มไท-ลาวอย่างชัดเจน

คำสำคัญ: ผังชุมชนไทลาว รูปแบบเรือนไทลาว ลุ่มน้ำโขงตอนกลาง การจัดวางที่ว่าง

¹ บทความนี้ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

The purpose of this study is to consider the formation of traditional Tai-Lao settlements located in the North of the Central Mekong Basin, Luang Prabang, Laos. The village in this study is set on a mound that lies between the Mekong River and the mountain. The area has features that are different from those in other Tai-Lao settlements presented in previous studies which are mainly on flat land. For the study of the settlement formation, a spatial analysis was carried out, centered on architectural orientation, arrangement concepts, beliefs, site positions, directions, and spatial arrangements. The data were obtained through fieldwork in the communities.

The study reveals that the Tai-Lao settlement of Paksy village is formed by the Upper-Lower concept and by religious and local beliefs. This settlement consists of Buddhist elements, such as the temple, and the spirit items, such as the village pillar and the spirit house. These beliefs have significant impacts on spatial arrangements in the community, spatial meanings, and the social norms and lives of the Tai-Lao people.

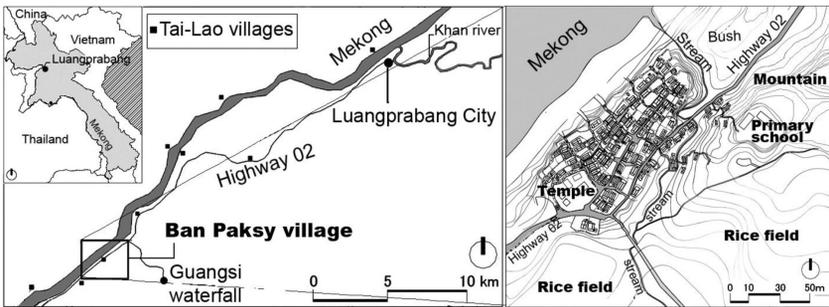
Keywords: Tai-Lao community patterns, Tai-Lao dwelling patterns, Central Mekong basin, spatial arrangements

บทนำ

การศึกษานี้มุ่งเน้นการค้นหาคำความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและระบบนิเวศที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับรูปแบบการสร้างชุมชนและเรือนพื้นถิ่นของไทลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนกลาง กรณีศึกษาบ้านปากซี้ หลวงพระบาง ซึ่งเป็นการศึกษาในกรณีของชุมชนที่มีการปรับเปลี่ยนที่ตั้งชุมชนซึ่งมีบริบทแตกต่างไปจากบริบทเดิมและการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเรือนจากปัจจัยทั้งภายใน เช่น วิถีชีวิตและปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจที่ว่าด้วยการปรับตัวในบริบทใหม่มีผลต่อชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนไทลาวอย่างไร ตลอดจนส่งผลกระทบต่อรูปแบบเรือนหรือไม่อย่างไร และแนวโน้มในอนาคตของชุมชนไทลาวในพื้นที่หลวงพระบางเป็นอย่างไร ที่สามารถนำไปสู่ข้อเสนอแนะและการตอบคำถามเกี่ยวกับการปรับตัวของกลุ่มไทลาวที่เกิดขึ้นจริงและอาจเกิดขึ้นได้เมื่อมีการตั้งชุมชนในพื้นที่ที่มีบริบท

ต่างไปจากเดิม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมการก่อสร้างชุมชนและ
เงื่อนไขของไทลาว สำหรับพื้นที่อื่นที่มีลักษณะร่วมหรือคล้ายคลึงกันได้ในอนาคต

บ้านปากชีมีรูปแบบการตั้งชุมชนอยู่ริมน้ำเช่นเดียวกับกลุ่มไทลาวอื่นๆ
ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนกลาง ระบบความเชื่อเกี่ยวกับทิศทางการวางเรือนและ
ความเชื่อเกี่ยวกับทิศมีความสัมพันธ์กับสายน้ำมากกว่าทิศของเส้นทางเดินของ
ดวงอาทิตย์ (ตะวันออก-ตะวันตก) ที่มีถูกอ้างอิงเมื่อกล่าวถึงเรื่องทิศทางสำหรับ
ชุมชนไทลาวที่ตั้งอยู่บนที่ราบทั่วไป นอกจากนี้จากการศึกษาพบว่าชาวไทลาวบ้าน
ปากชีนั้นยังมีความเชื่อที่ผูกกับบริบทโดยรอบ นั่นคือภูหรือเนินที่นับว่าเป็น
องค์ประกอบเพิ่มเติมนอกเหนือไปจากสายน้ำ

ภาพที่ 1 ที่ตั้งชุมชนบ้านปากชี

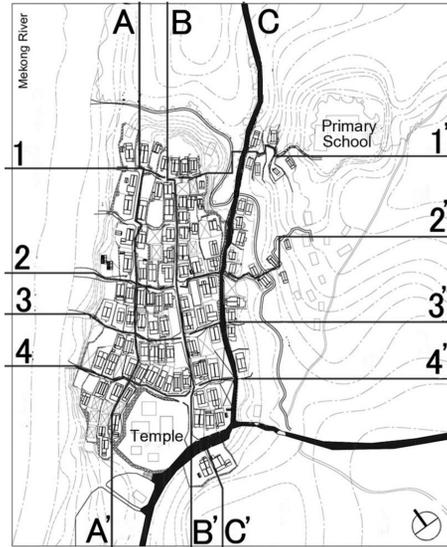
สิ่งที่น่าสนใจในการศึกษานี้ คือการพบคำกล่าวที่ถูกใช้อ้างอิงในการอธิบาย
ถึงรูปแบบการวางชุมชนของบ้านปากชีและชุมชนใกล้เคียง (บ้านคกมัน
หลวงพระบาง) ที่มีลักษณะที่ตั้งเป็นภูหรือเนินสูง คือ “เอาหัวหาภู เอาตีนหาน้ำ”
นั่นคือการวางเรือนนอกจากจะสัมพันธ์กับระบบสายน้ำที่มักจะวางเรือนในแนวขนาน
กับสายน้ำแล้ว ยังมีแนวคิดเพิ่มเติมเกี่ยวกับทิศทางของหัวนอนอีกด้วย ทั้งนี้
การวางเรือนในแนวขนานกับสายน้ำนั้นตามปกติแล้ว ในเอกสารของ Sophie
Clement-Charpentier, Pierre Clement (เอื้อนลาว 1989) ก็ได้กล่าวถึงเรื่องทิศทาง
ของศีรษะขณะนอนว่าปกติจะหันศีรษะในทิศทางตรงกันข้ามกับสายน้ำ หรือการหัน

ปลายเท้าสู่ทางน้ำนั่นเอง แต่แนวคิดที่ว่าด้วยการหันศีรษะไปในทิศของภูหรือเขานั้นมิได้มีการกล่าวถึงแต่อย่างใด

นอกจากนี้อีกประเด็นหนึ่งที่มุ่งศึกษาคือรูปแบบเรือนพื้นถิ่นของไทลาวในปัจจุบันมีรูปแบบเป็นอย่างไร บัจจยใดที่มีผลต่อรูปทรงและแผนผังเรือนที่ปรับเปลี่ยนเรือนจากแบบประเพณีสู่ลักษณะปัจจุบันบ้าง เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและการพิจารณาทบทวนและวิเคราะห์แนวทางการอนุรักษ์รูปแบบเรือนประเพณีในกรณีอื่นๆ ได้ในอนาคต

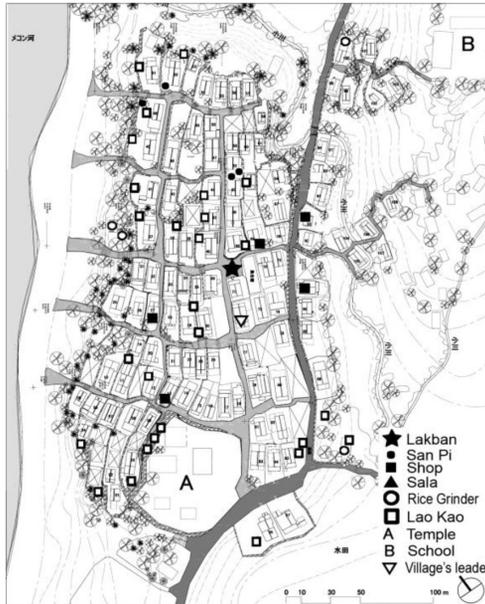
องค์ประกอบโครงสร้างชุมชน

ชุมชนบ้านปากซี้ตั้งอยู่ทางใต้ของเมืองหลวงพระบาง ห่างออกมาจากเมืองหลวงพระบางโดยถนนหลวงหมายเลข 2 ประมาณ 22 กม. (19° 46'6.03" N, 101° 58'1.84" E) หมู่บ้านตั้งอยู่ริมถนนดังกล่าวบนเนินแคบยาวที่ถูกขนาบไปด้วยภูเขาในทิศตะวันออกกับแม่น้ำโขงที่ไหลจากเหนือลงใต้ที่อยู่ในทิศตะวันตก ที่ตั้งชุมชนมีลักษณะลาดชันลงสู่แม่น้ำโขง อาคารพักอาศัยตั้งอยู่บนที่ราบแคบๆ ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยการถางและปรับพื้นที่ให้เป็นที่ยราบพอปลูกสร้างเรือนได้ มีลักษณะเป็นชั้นๆ แบบขั้นบันได โดยโครงสร้างที่รองรับคือการใช้ผนังรับน้ำหนักด้วยการใช้หินก่อเรียงซ้อนทับกัน โครงสร้างถนนภายในหมู่บ้านมีลักษณะคดเคี้ยวลาดเลาะตามเส้นระดับแบ่งเป็นเส้นขนานและเส้นตั้งฉากกับแม่น้ำ ทางสัญจรหลักคือทางที่ทอดผ่านจากหน้าวัดที่อยู่ในทิศใต้ของชุมชนไปสู่ทิศเหนือของชุมชน และบนเส้นทางนี้เองในช่วงตอนกลางหรือกลางชุมชนมีหลักบ้าน โดยหลักบ้านนั้นตั้งอยู่บนเนินดินซึ่งตั้งใจให้หลักบ้านอยู่สูงกว่าดินโดยรอบ ใกล้เคียงกันนั้นเป็นลานชุมชนและศาลากลางบ้านของชุมชน โรงเรียนตั้งอยู่บนภูที่ตั้งขนาบชุมชนซึ่งบริเวณดินภูเป็นทางหลวงเชื่อมหมู่บ้านกับตัวเมืองหลวงพระบาง ห่างออกไปทางทิศใต้มีป่าช้าของชุมชน

ภาพที่ 2 ระบบถนน

ประชากร บ้านปากชีมีอาชีพเกษตรกรรมที่มีการปลูกข้าวเป็นหลัก ซึ่งตามปกติของเรือนไทลาวนั้นจะมีเล้าข้าวเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเรือนก็ว่าได้ โดยภายหลังจากการเก็บเกี่ยวจะนำข้าวกลับมาเก็บไว้ในเล้าข้าว กลับพบว่าภายในหมู่บ้านพบว่ามีเล้าข้าวที่เป็นอาคารเดี่ยวมีจำนวนน้อยมาก โดยพบรูปแบบการเก็บข้าวเปลือกในรูปแบบอื่นมากกว่า ได้แก่ การบรรจุถุงกระสอบแล้ววางเรียงซ้อนกันภายในเรือนซึ่งเก็บไว้บนเรือนหรือชั้นล่างบริเวณใต้ถุนเรือน และอีกแบบหนึ่งคือไม้ไผ่สานด้านในมีโครงไม้ไผ่ทำเป็นโครงรูปทรงกระบอกขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเกือบประมาณสองเมตรโดยจัดวางในพื้นที่ใต้ถุนเรือน การที่พื้นที่ตั้งชุมชนมีลักษณะเป็นตลิ่งลาดชันที่แคบและยาวขนานไปกับแม่น้ำโขง เมื่อถางและปรับพื้นที่เพื่อสร้างเรือนแต่ละหลังก็ได้พื้นที่ลักษณะแคบและยาวขนานไปกับลำน้ำด้วย ความกว้างของที่ดินพบว่าส่วนใหญ่มีความกว้างประมาณเดียวกับระยะปลายสุดของหลังคาด้านยาว และแทบไม่เหลือที่ว่างให้วางเล้าข้าว นอกจากนี้คาดว่าการณ์ย้ายข้าวจะกระทำไม่ได้สะดวกเพราะชุมชนมีลักษณะเป็นระดับขั้นแบบขั้นบันไดและรถไม่สามารถเข้าถึงตัวเรือนได้โดยตรง

ภาพที่ 3 โครงสร้างและองค์ประกอบชุมชน

นอกจากนี้ พบว่าแทบไม่พบการเลี้ยงสัตว์ไว้ได้ถุน โดยส่วนใหญ่จะปล่อยวัวควายไว้ในทุ่งนาหรือในป่าใกล้ชุมชน มีเพียงสัตว์เลี้ยงที่เจ็บป่วยและต้องการการดูแลเป็นพิเศษจึงจะนำมาดูแลในหมู่บ้าน

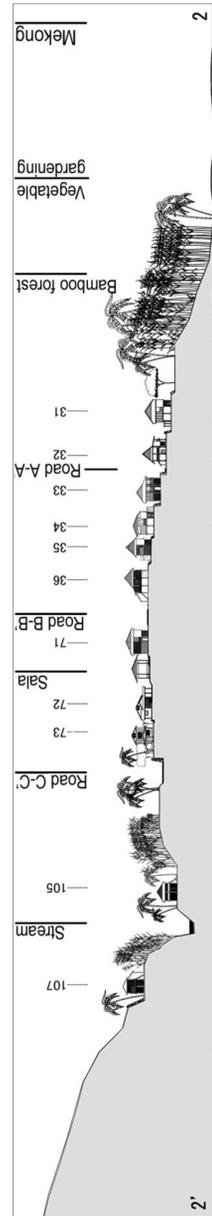
การกำหนดบทบาทของที่ว่างของชุมชน

จากการสัมภาษณ์พบว่าชุมชนบ้านปากซันนั้นแต่เดิมตั้งอยู่บริเวณทางใต้ของชุมชนปัจจุบัน ซึ่งการขยายตัวของชุมชนในช่วงแรกมีการขยายลงสู่ทิศใต้อันมีลักษณะเป็นที่ราบมากกว่าขยายสู่ทิศเหนือซึ่งเป็นภูและเนินลาดชัน อย่างไรก็ตามทิศใต้มีป่าช้าของชุมชนอยู่ทำให้การขยายตัวมีระยะจำกัด ประกอบกับชุมชนเดิมมีระดับต่ำกว่าที่ตั้งปัจจุบัน การเอ่อล้นของน้ำโขงในช่วงฤดูน้ำหลากที่ท่วมเข้าสู่ชุมชนหลายครั้ง จึงมีการขยายชุมชนขึ้นสู่ด้านเหนือของวัด จนกระทั่งขยายเลยแนวหลักบ้านไปและกลายเป็นว่าหลักบ้านตั้งอยู่ใจกลางชุมชนดังปรากฏในปัจจุบัน

ปัจจุบันนอกจากกล่าวได้ว่าชาวไทลาวหลวงพระบางนั้นนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ายังคงมีการผูกพันและผูกยึดแนวทางดำเนินชีวิตที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติ เพราะวิถีชีวิตยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรม การเพาะปลูกข้าวยังคงอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ซึ่งในชุมชนยังสามารถพบหลักบ้านรวมถึงหอเทวดาที่มีการไหว้ด้วยสิ่งต่างๆ เช่น ดอกไม้และข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งธรรมชาติรอบตัว รวมไปถึงการเคารพนับถือบรรพบุรุษซึ่งเห็นได้จากการประดับดอกไม้หรือแม้การไหว้ด้วยข้าวปลาอาหาร

การที่ชาวไทลาวมีความผูกพันกับสิ่งธรรมชาติเช่นนี้ จึงมีการกำหนดศักดิ์และบทบาทให้กับสิ่งนามธรรมและรูปธรรม เป็นลักษณะสูงกว่าหรือต่ำกว่า อันสะท้อนในการใช้พื้นที่ว่างต่างๆ และการดำเนินชีวิตทั่วไป เช่น ศักดิ์ของผู้ใหญ่กับผู้น้อย ศักดิ์ของหญิงกับชาย ศักดิ์ของเจ้าของและผู้มาเยือน ศักดิ์ของพื้นที่ว่างต่างๆ ในชุมชน นอกจากนี้ยังมีเรื่องของศักดิ์ของที่ว่างภายในเรือน ศักดิ์ของพื้นที่เหนือน้ำและใต้น้ำ (ต้นน้ำถือว่ามียุทธศักดิ์สูงกว่าปลายน้ำ) ศักดิ์ของดินที่อยู่สูงและดินที่อยู่ต่ำ (ระดับที่ตั้งของวัดและหลักบ้านจะอยู่สูงกว่าระดับที่ตั้งเรือนและองค์ประกอบอื่นๆ รวมไปถึงการอ้างอิงทิศทางจะอ้างอิงทิศของวัดเป็นทางเหนือที่มีได้หมายถึงทิศเหนือ และตำแหน่งองค์ประกอบอื่นๆ เมื่อเทียบกับตำแหน่งของวัดจะกล่าวว่าเป็นด้านใดที่มีได้หมายถึงทิศใด) เป็นต้น

การที่ที่ตั้งชุมชนมีบริบทต่างไปจากเดิม กล่าวคือ จากที่ราบเปลี่ยนมาสู่การตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูหรือเนินเขา ซึ่งกล่าวในข้างต้นไว้แล้วเกี่ยวกับคำกล่าวในการวางผังและ

ภาพที่ 4 รูปตัดที่ตั้งชุมชน

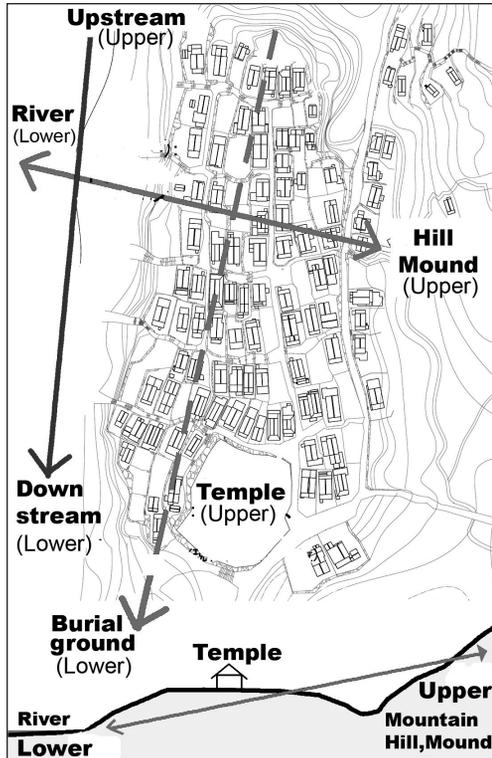
ตั้งบ้านเรือนว่านอกจากการอ้างอิงกับสายน้ำ (ต้นน้ำกับท้ายน้ำ) ยังมีการอ้างอิงกับธรรมชาติรอบตัว โดยในกรณีบ้านปากชีมีการอ้างอิงกับภูหรือเนินที่ตั้งชุมชนด้วย “เอาหัวหาภู” หมายถึง เรือนที่สร้างเป็นหลังแรกๆ จะวางตำแหน่งหัวเรือน (ตำแหน่งหัวนอน) ซึ่งถือเป็นที่สูงไว้ด้านภูเขา โดยให้ปลายเท้าหันไปสู่อันที่ต่ำกว่า นั่นคือการเอาตีนหาหน้า อย่างไรก็ตามเมื่อมีบ้านเรือนมากขึ้นและมีการต่อเติมเปลี่ยนแปลงเรือน ระบบแนวคิดนี้ก็ล้าสมัยและถูกละเลยไป อันจะพบลักษณะการวางหัวนอนไปในทิศทางทั้งในทิศของแม่น้ำและหาภู อย่างไรก็ตามการมีคำกล่าวเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าชาวไทลาวมีการกำหนดบทบาทของที่ว่างผ่านการอ้างอิงกับธรรมชาติรอบตัวและมีได้ยึดติดกับเพียงระบบใดระบบหนึ่งเท่านั้น โดยมีการปรับแนวคิดไปตามสภาพแวดล้อมรอบตัว ดังเช่นกรณีบ้านปากชีและชุมชนใกล้เคียง (จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านคกมัน อยู่ห่างจากบ้านปากชีไปประมาณ 3 กม.)

เรือนพื้นถิ่นบ้านปากชี

จากการเก็บข้อมูลเรือนจำนวน 108 หลัง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเรือนใต้ถุนสูง ใช้ โครงสร้างไม้เป็นหลัก หลังคาจั่ว (โดยมีจั่วแฝดแท้หนึ่งหลังและหลังคาประกอบ คือ สร้างด้วยเรือนสองหลังชิดกันต่อเชื่อมด้วยชานแล่นกลาง)

รูปแบบของเรือนบ้านปากชี โดยทั่วไปสามารถแบ่งรูปแบบโดยพิจารณาจากทางเข้าเป็นหลัก ได้เป็น 2 เป็นรูปแบบ นั่นคือ รูปแบบที่มีทางเข้าด้านหน้าและรูปแบบที่มีทางเข้าด้านข้าง โดยบันไดทางเข้าอยู่ด้านหน้าของเรือนหรือทางสกัดมีจำนวนมากกว่า และเรือนที่มีทางเข้าทางด้านข้างของตัวเรือนจะตั้งอยู่ติดกับทางสัญจรหลักที่ขนานกับลำน้ำโขง ทั้งนี้คาดว่าเนื่องด้วยความสะดวกในการเข้าสู่ตัวเรือนเป็นหลัก กล่าวคือ หากพิจารณาจากที่ดินที่ตั้งเรือน จะสังเกตเห็นว่าที่ดินมีลักษณะแคบและยาว พื้นที่เดินรอบเรือนมีน้อย ที่ตั้งที่มีลักษณะเช่นนี้จะพบว่าเรือนจะมีทางเข้าทางด้านหน้าจั่วเป็นส่วนใหญ่ และทางเข้าสู่ลานหน้าบ้านมักจะอยู่ใกล้กับบันไดขึ้นเรือนทั้งนี้ด้วยเหตุผลในทำนองเดียวกันเกี่ยวกับความสะดวกในการสัญจร ในขณะที่พื้นที่ดินที่อยู่ติดกับทางสัญจรหลักที่ขนานกับแม่น้ำโขงมีความ

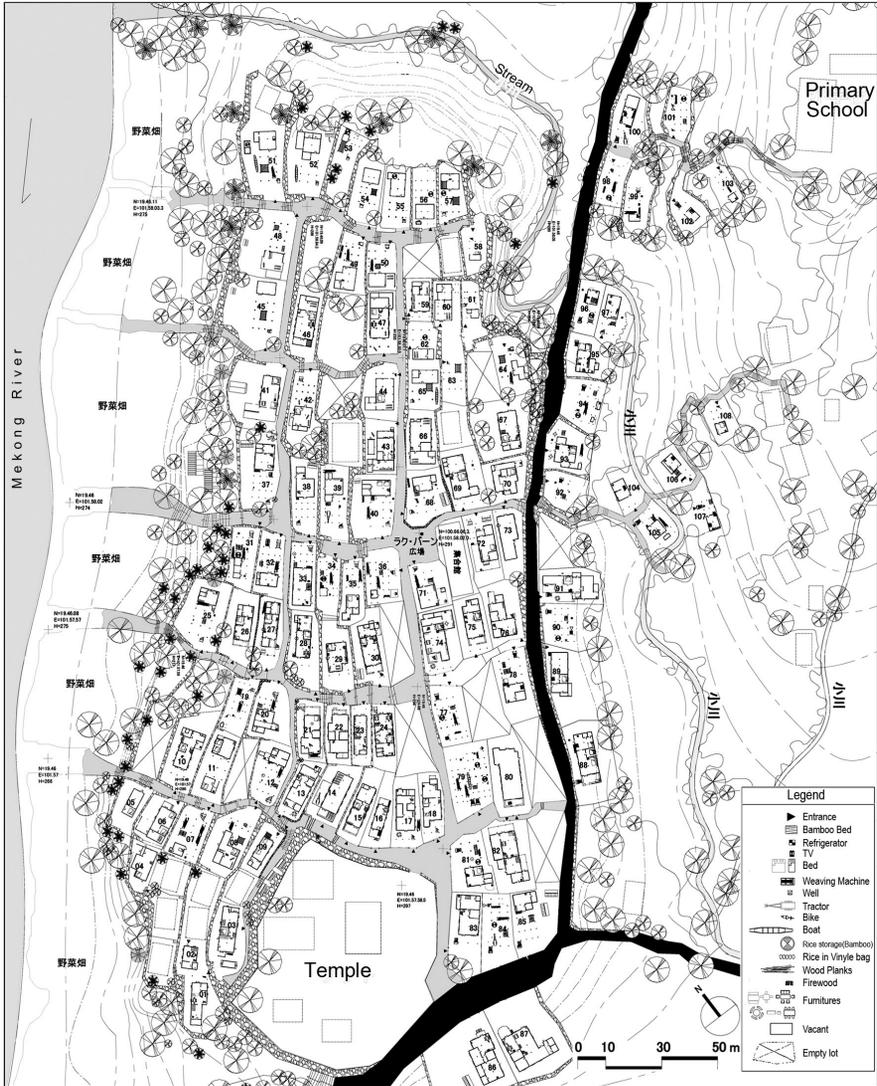
ยึดหยุ่นในการสร้างทางเข้าได้มากกว่า จึงพบว่ามีเรือนทั้งสองประเภทตั้งอยู่ริมทางสัญจรหลักนี้ สำหรับรูปแบบผังเรือนหากไม่คำนึงถึงตำแหน่งของการวางบันได จะสามารถแบ่งรูปแบบผังเรือนอย่างง่ายออกเป็นเรือนมีฮ้านหรือเรือนที่มีระเบียงด้านสกัด กับเรือนที่มีระเบียง (คำที่ใช้เรียกในพื้นที่คือ เขีย) ในส่วนด้านข้างหรือด้านยาวของเรือน ซึ่งไม่ว่าตำแหน่งของระเบียงจะวางในแบบใด องค์ประกอบโครงสร้างของพื้นที่ใช้งานในเรือนและความสัมพันธ์ของที่ว่าง เรือนในชุมชนบ้านปากชีจะประกอบด้วยเรือนหลักหรือเรือนนอนและพื้นที่เรือนไฟ

ภาพที่ 5 สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการอ้างอิงทิศทางของชุมชนบ้านปากชี

หรือครัว โดยเรือนนอนจะอยู่ในตำแหน่งด้านหน้าติดกับทางสัญจรและส่วนครัวจะอยู่ด้านหลังของเรือนนอนเสมอ การวางตำแหน่งองค์ประกอบเรือนเช่นนี้มีความสัมพันธ์กับบทบาทของพื้นที่รวมไปถึงระบบการระบายน้ำเสียจากเรือนภายในชุมชนด้วย

พื้นที่ภายในห้องนอน ประกอบไปด้วยส่วนนอนหลักอย่างน้อยสามส่วนได้แก่ พื้นที่สำหรับตั้งหิ้งบูชาโดยในพื้นที่นี้โดยส่วนมากจะให้ลูกชายนอน พื้นที่ส่วนกลางคือส่วนนอนของพ่อแม่ ส่วนสุดท้ายหรือส่วนที่อยู่ใกล้กับเรือนครัวคือส่วนนอนของลูกสาวเรียกว่า ส่วม โดยทั่วไปแล้วพื้นที่ส่วนนอนจะไม่อนุญาตให้ผู้ที่มิได้เป็นสมาชิกในครอบครัวลวงเข้าไปได้ อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าว ในปัจจุบันไม่ได้ยึดติดเช่นแต่เดิม

ภาพที่ 6 ผังชุมชน แสดงผังเวียนชั้นล่าง เส้นทางสัญจร

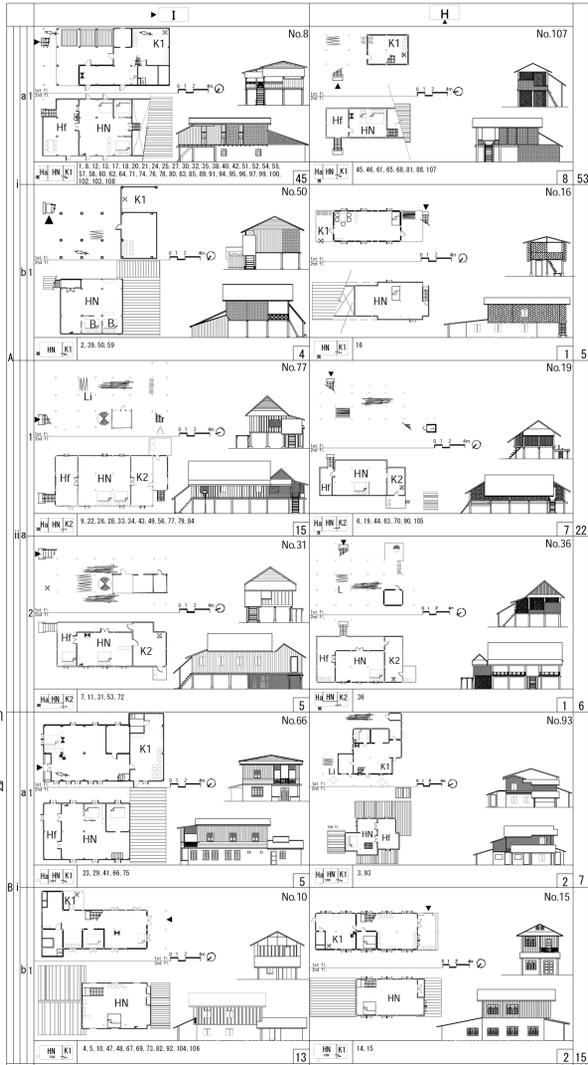
วิเคราะห์รูปแบบเรือน

การวิเคราะห์รูปแบบทางสัญจรและการจัดวางองค์ประกอบพื้นที่ภายในเรือน จะสามารถบ่งชี้ได้ว่าเรือนในชุมชนบ้านปากซี้ในปัจจุบันมีรูปแบบแผนผังอย่างไร และมีแนวโน้มจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อไป รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของเรือนมีผลมาจากสาเหตุใดบ้าง เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบและปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบเรือนในชุมชนบ้านปากซี้ จะพบว่า สิ่งที่ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการสัญจรภายในเรือนมากที่สุด คือการย้ายเตาไฟลงสู่ใต้ถุน อันเป็นข้อแนะนำจากสวนราชการในปี ค.ศ. 1960 เนื่องด้วยเกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ในชุมชน การย้ายเตาไฟออกจากพื้นที่เรือนไฟให้เหลือเป็นพื้นที่โล่ง หรือตัดพื้นที่ส่วนเรือนไฟในชั้นบนออกส่งผลต่อรูปทรงเรือนและความสัมพันธ์ของที่ว่างภายในเรือนโดยตรง หลังจากย้ายเตาไฟลงไปในส่วนใต้ถุนแล้วก็พบว่ามี การต่อเติมบันไดให้สามารถเชื่อมต่อระหว่างสวนเตาไฟกับส่วนเรือนนอนด้วย ซึ่งลักษณะเช่นนี้ทำให้การเชื่อมต่อระหว่างครัวกับเรือนนอนยังคงเป็นไปดังเดิม หากแต่มีระดับของชั้นบนชั้นล่างหรือการสัญจรในแนวตั้งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

อีกองค์ประกอบหนึ่งซึ่งมีผลต่อรูปแบบแผนผังเรือนและความต่อเนื่องของการสัญจรภายในเรือนคือ บทบาทหน้าที่และการใช้งานส่วนระเบียง (ทั้งส่วนด้านสกัดและด้านยาว) ลักษณะร่วมในประเด็นต่าง ๆ สามารถนำมาวิเคราะห์รูปแบบเรือนในบ้านชุมชนบ้านปากซี้ได้ดังตารางที่ 1

เมื่อพิจารณาตารางที่ 1 เราสามารถแบ่งรูปแบบผังเรือนอย่างง่ายจากตำแหน่งการเข้าสู่เรือน ซึ่งแยกได้เป็นเข้าทางด้านสกัด (I) และเข้าทางด้านข้างหรือด้านยาวของเรือน (H) ขั้นตอนมาคือพิจารณาตำแหน่งบันไดหลัก โดยกลุ่ม A คือ กลุ่มที่บันไดหลักอยู่นอกเรือนและสามารถขึ้นสู่ชั้นสองโดยตรงจากบันไดหลักได้ (A) กลุ่ม B คือเรือนที่มีบันไดที่จะขึ้นสู่ชั้นสองอยู่ภายในตัวเรือนหรือทางเข้าอยู่ใต้ถุนเรือน (B) ต่อมาเมื่อพิจารณาตำแหน่งที่ตั้งของเรือนครัวสามารถแบ่งได้เป็นสองประเภทคือ ครัวอยู่ชั้นล่างหรือใต้ถุน (i) กับเรือนครัวหรือเตาไฟอยู่ชั้นบน (ii) เมื่อพิจารณาองค์ประกอบพื้นที่ว่างภายในเรือนนอน รวมไปถึงการคงบทบาทหน้าที่ของพื้นที่ระเบียงในความหมายเดิม กล่าวคือ เดิมระเบียงมีบันไดหลักติดตั้งอยู่ซึ่งเป็นตัวเชื่อม

ต่อระหว่างชั้นล่างและชั้นบน รวมทั้งเป็นพื้นที่รองรับแขกผู้มาเยือน ซึ่งเป็นพื้นที่กั้นระหว่างพื้นที่ส่วนตัว (ส่วนนอน) กับพื้นที่กึ่งส่วนตัว สามารถแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ การมีอยู่ (a) และการหายไปหรือมีหน้าที่เปลี่ยนไป (b)

ตารางที่ 1 รูปแบบเรือนชุมชนบ้านปากชี

จากตารางที่ 1 จะพบว่ารูปแบบเรือนที่พบมากที่สุดและกลายเป็นลักษณะเด่นของเรือนบ้านปากซิปปัจจุบันคือเรือนกลุ่ม Aia1 (Aia1-I , Aia1-H) ซึ่งหมายถึงเรือนที่มีทางเข้า (บันไดหลัก) อยู่ด้านนอกเรือนซึ่งต่อเนื่องเข้าสู่ระเบียงที่อยู่ด้านหน้าห้องนอน ส่วนครัวไฟถูกจัดไว้ในชั้นล่างหรือใต้ถุน โดยจากการเก็บข้อมูลเรือนทั้งหมด 108 หลัง ปรากฏว่ามีเรือนในกลุ่มนี้อยู่เป็นสัดส่วนเกือบครึ่ง

องค์ประกอบที่มีผลต่อรูปทรงและผังเรือน

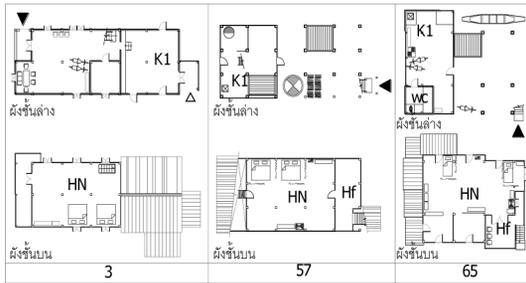
จากการเก็บข้อมูลพบว่ากลุ่มเรือนที่มีบันไดทอดหลักอยู่ด้านนอกตัวเรือน (A) มี 86 หลัง ในขณะที่เรือนที่จัดวางบันไดไว้ในเรือน (B type; Bia1-I, Bia1-H, Bib1-I, Bib1-H) พบว่ามีอยู่ 22 หลัง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือนที่สร้างหลังปีค.ศ.1960 เป็นต้นมา โดยเป็นเรือนที่สร้างใหม่ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาคิดเป็นสัดส่วนเกินครึ่ง โดยส่วนใหญ่เจ้าของเลือกจะสร้างเรือนโดยเอาบันไดไว้ภายในเรือนตั้งแต่แรก โดยเรือนในกลุ่มนี้เป็นเรือนที่มีการปิดล้อมใต้ถุนเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้จากกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างการมีบันไดหลักภายในเรือนกับการหายไปหรือการลดบทบาทลงของระเบียง

เมื่อพิจารณาดำแหน่งของครัวหรือเรือนไฟ โดยไม่คำนึงถึงองค์ประกอบอื่น จากการสำรวจพบว่า มีเรือนที่ครัวอยู่ชั้นล่างถึง 80 หลัง (กลุ่ม Ai มี 58 หลัง, กลุ่ม Bi มี 22 หลัง) หรือคิดเป็นสัดส่วน 74.07% เรือนที่มีส่วนครัวหรือเรือนไฟอยู่ในระดับเดียวกับส่วนนอนหรืออยู่ชั้นบนของเรือน (Aii) มีจำนวน 28 หลัง

การเปลี่ยนแปลงของแผนผังเรือน

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่นบ้านพบว่า แนะนำให้มีการย้ายเตาไฟลงสู่ชั้นล่างในปี ค.ศ. 1960 เรือนในชุมชนบ้านปากซิปมีรูปแบบเดียวกับเรือนกลุ่ม Aii เกือบทั้งหมด (ดังเช่นเรือนหมายเลข 77) การย้ายตำแหน่งของเตาไฟส่งผลต่อรูปทรงของเรือนโดยตรงรวมถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ใช้สอยทั้งหมดของเรือนด้วย ตำแหน่งส่วนครัวใหม่ในชั้นล่างถูกจัดวางอยู่ในตำแหน่งเดียวกับตำแหน่งครัวเดิมในชั้นบนนั่นคือด้านหลังสุดของตัวเรือนนอน หลังจากย้ายครัวลงชั้นล่างเพื่อยังคงความสัมพันธ์ของ

พื้นที่ระหว่างส่วนครัวกับพื้นที่ชั้นบนก็มีการเพิ่มบันไดส่วนด้านหลังจากครัวใหม่ขึ้นสู่เรือนนอนโดยตรง (เช่น เรือนหมายเลข 57) เพื่อให้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครัวยังดำเนินได้สะดวกต่อเนื่องเช่นเดิมโดยไม่ต้องสัญจรผ่านด้านหน้าเรือนแล้วย้อนกลับเข้าไปด้านหลังเรือนอีก

ภาพที่ 8 ผังเรือนหมายเลข 3, 57, 65

เนื่องด้วยระบบสังคมของไทลาวยังคงเป็นระบบเครือญาติพี่น้องที่มีความผูกพันกันในสังคมหมู่บ้านค่อนข้างหนาแน่น การไปมาหาสู่กันระหว่างแต่ละครอบครัวรวมถึงการรวมตัวกันที่เรือนหลังใดหลังหนึ่งร่วมกันทานอาหารยังคงเป็นภาพที่สามารถเห็นได้อยู่ในปัจจุบัน แต่เดิมกิจกรรมเช่นนี้ดำเนินไปอยู่แล้วในพื้นที่ส่วนใต้ถุนและระเบียงหน้าส่วนนอน เมื่อส่วนครัวถูกย้ายลงมาในชั้นล่างการขนย้ายอาหารที่ประกอบเสร็จแล้วขึ้นไปชั้นสองนั้นเป็นความยุ่งยากและไม่สะดวก กิจกรรมที่เคยกระทำในพื้นที่ระเบียงก็ย้ายมาในส่วนใต้ถุนและพื้นที่ชั้นบนก็เหลือเพียงการนอนเป็นหลัก ความนิยมในการก่อผนังล้อมส่วนใต้ถุนให้เป็นห้องต่างๆ เช่น ห้องนอน ห้องรับแขก ห้องน้ำ แม้กระทั่งการให้บางหลังเป็นพื้นที่ร้านขายของ (ตัวอย่างเช่น เรือนหมายเลข 8 สำหรับกลุ่ม Aia1-I, เรือนหมายเลข 65 สำหรับกลุ่ม Aia1-H, เรือนหมายเลข 39 สำหรับกลุ่ม Aib1-I, เรือนหมายเลข 16 สำหรับกลุ่ม Aib1-H, เรือนหมายเลข 66 สำหรับกลุ่ม Bia1-I, เรือนหมายเลข 3 สำหรับกลุ่ม Bia1-H, เรือนหมายเลข 10 สำหรับกลุ่ม Bib1-I, เรือนหมายเลข 15 สำหรับกลุ่ม Bib1-H)

นอกจากการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนนของตำแหน่งครีวแล้ว ความจำเป็นและบทบาทหน้าที่ของระเบียบลดลงไป ประกอบกับการตอบสนองต่อความต้องการด้านต่างๆ เช่น ความต้องการพื้นที่ใช้สอยมากขึ้นโดยการใช้พื้นที่ส่วนระเบียบกันผนังให้เป็นห้อง การเพิ่มความปลอดภัยให้กับส่วนนอนชั้นบน โดยการปิดล้อมส่วนระเบียบชั้นสองให้มิดชิดกว่าเดิมหรือกระทั่งการปลดเอาบันไดในส่วนระเบียบออก การลดความยุ่งยากในการรักษาดูแล หรือแม้กระทั่งความต้องการในการใช้งานส่วนระเบียบไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป โดยเปลี่ยนพื้นที่รองรับผู้มาเยือนไปใช้ในส่วนใต้ถุนแทน เป็นต้น รูปแบบเรือนในกลุ่มนี้ได้แก่เรือนในกลุ่ม Aib1 และเรือนในกลุ่ม Bib1 โดยเรือนในกลุ่มหลังส่วนใหญ่เป็นเรือนที่สร้างขึ้นในช่วงระยะ 15 ปีที่ผ่านมา ซึ่งนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสรุปความต้องการในการใช้สอยพื้นที่เรือนจากการเรียนรู้จากเรือนในชุมชนที่ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาก่อนหน้านั้น

บทสรุป

จากงานวิจัยนี้ สามารถสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและเรือนพื้นถิ่นไทลาวในกลุ่มน้ำโขงตอนกลาง โดยเฉพาะกรณีศึกษาชุมชนบ้านปากซี้ได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการวางเรือนสำหรับกลุ่มไทลาวที่วางขนาดด้วยแม่ค้าและภูเขา มีแนวโน้มในการปรับแนวคิดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบหรือข้อกำหนดในการวางทิศทางหรือการกำหนดทิศทางต่างๆ ในชุมชนต่างออกไปจากข้อกำหนดเดิมที่ตั้งอยู่บนที่ราบ อย่างไรก็ตามข้อกำหนดต่างๆ จะอยู่บนพื้นฐานของระดับศักดิ์สูง-ต่ำเป็นหลัก สำหรับตัวอย่างเช่นชุมชนบ้านปากซี้ นั้น การย้ายที่ตั้งที่มีบริบทต่างไปจากที่ตั้งเดิม แนวคิดเกี่ยวกับทิศทางนอกเหนือไปจากทิศทางของต้นน้ำและท้ายน้ำแล้วยังมีแนวคิดเรื่องภูและน้ำเพิ่มเติมขึ้นมาด้วย
2. รูปแบบเรือนดั้งเดิมของชุมชนบ้านปากซี้มีลักษณะแบบกลุ่ม Aii (บันไดหลักอยู่นอกเรือน+เรือนครีวหรือเตาไฟอยู่ชั้นบน) (Aia1-1, Aia1-H, Aia2-1, Aia2-2) แต่ต่อมาในช่วงปี ค.ศ. 1960 ภายใต้การแนะนำของราชการให้ย้ายตำแหน่ง

ครัวลงสู่ชั้นล่าง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบและระบบ
สัญจรภายในเรือนทั้งหมด โดยผังเรือนมีลักษณะแบบกลุ่ม Aia1-I, Aia1-H,
Bia1-I, Bia1-H (บันไดหลักอยู่นอกเรือน+เรือนครัวหรือเตาไฟอยู่ชั้นล่างหรือใต้ถุน)
โดยรูปแบบดังกล่าว (Aia1-I และ Aia1-H) ได้กลายเป็นลักษณะเด่นของเรือน
ในชุมชนบ้านปากซี้ในปัจจุบัน

3. ภายหลังการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของตำแหน่งองค์ประกอบเรือนที่
กล่าวในข้างต้น ก็ส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่นๆด้วย ได้แก่ ตำแหน่งการจัดวางบันได
บอบบาทและหน้าที่ของระเบียง ซึ่งเป็น การเปลี่ยนแปลงในระยะต่อมาสู่แผนผังแบบ
Aib1-I, Aib1-H คือไม่พบพื้นที่ระเบียง และเรือนในกลุ่ม Bib1-I, Bib1-H คือไม่พบ
พื้นที่ระเบียงและบันไดหลักถูกจัดวางให้อยู่ภายในเรือนตั้งแต่เริ่มต้นสร้างเรือน

4. จากลักษณะการเปลี่ยนแปลงของแผนผังเรือนที่กล่าวมาข้างต้น
อาจกล่าวได้ว่าแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นในหลวงพระบาง เช่น
ในกรณีศึกษาบ้านปากซี้ ถือได้ว่าในระยะเวลา 50 ปี มีความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไป
อย่างช้าๆ และในปัจจุบันยังคงสามารถพบรูปแบบเรือนที่ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิม
ได้ อย่างไรก็ตามการได้รับปัจจัยจากภายนอก (ข้อเสนอแนะจากราชการในการย้าย
ตำแหน่งครัว) มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการสร้างเรือนในยุคต่อมาอย่างเห็นได้ชัด
ซึ่งยังส่งผลต่อเนื้อสุรูปแบบวิถีชีวิตและรูปแบบการใช้พื้นที่ในเรือนพื้นถิ่นในที่สุด

5. หน่วยงานราชการรวมถึงนักวิชาการต่างๆ ล้วนเป็นปัจจัยหนึ่งที่อาจส่ง
ผลกระทบต่อแนวคิดในการดำรงชีวิตในเรือนพื้นถิ่นในชุมชนต่างๆ ซึ่งควรได้รับการ
พิจารณาและทบทวนการส่งเสริมแนวทางในการส่งเสริมให้ผู้อยู่อาศัยในเรือนพื้นถิ่น
สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสะดวกสบายสอดคล้องกับวิถีปัจจุบัน โดยเรือนพื้นถิ่น
ที่ยังคงมีเอกลักษณ์พื้นถิ่นดั้งเดิมไม่ถูกทำลายไปมากกว่าปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

Clement-Charpentier, Sophie and Clement, Pierre. (1989). Huen Lao (In Lao)
[Lao House]. Luangprabang: Dokked Print.

